UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Antonii Bynaei de Calceis Hebraeorum Libri Duo

Bynaeus, Anthony

Dordraci, 1682

Caput Sextum.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12835

Visual Library

Caput Sextum.

Calceorum varia & multiplex forma. Apud Hebræos qualis fuerit incertum. Soleas tantum in usu apud veteres Hebræos fuisse conjicitur. Soleæ antiquissimum calceamenti genus. Prisca apud Græcos & Romanos calceamentorum nomina soleas notant. σανδάλιον, ὑπόδημα, *calceus. Vox Hebræa* נעל *soleam significat. Ita reddunt veteres interpretes.* סנדל *vel* כנדלא *apud Ionathanem & in Targum Hieros.* σανδάλιον, *solea. Pariter* ὑπόδημα *apud LXX. interpretes, & caliga apud Vulgatum. Caliga optime exhibet figuram solearum quas Hebræi gestarunt. Mos Hebræorum pedes hospitum lavandi inde natus quod soleis uterentur.* Κονίποδες *calceamenti genus. Calceos cavos usitatos fuisse frustra concluditur ex calceis*

ceis Gibeonitarum. Item ex eo quod habuerint calceos rubros sive coccineos. Hebræi veteres tibiatim calcearunt. Apud veteres soleæ ad crus corrigias extenderunt. Cothurni, campagi, caligæ, soleæ. A Ferrario dissensum. Aliis orientis populis idem usitatum. Soleæ rubræ vel coccineæ dictæ a corrigiis, quæ ad suras perveniebant. Calceos cavos apud Hebræos usitatos colligunt eruditi quod ὑποδήματα tanquam à σανδαλίοις distincta in Euangelica Historia memorantur Matth. 10. 10. & Marc. 6. 9. Salmasii, Balduini, Lichtfoti sententia. Ab ea dissensum. Calceus sine toga non sumebatur. Judæi tunicis usi. Nullo discrimine ὑποδήματα & σανδάλια usurpantur. Alia Matthæum cum Marco conciliandi ratio. Mendum è vulgatis Matthæi codicibus sublatum. Non ὑπο-

δήματα sed δύο ὑποδήματα vetat Christus. Lichtfoti rationibus fit satis.

I.

Sicuti hac nostra tempestate calceorum varia & multiplex est forma, pro civitatum atque regionum discrimine, pro diverso hominum sexu & dignitate, pro vario usu, ita olim etiam fuit. Ne de barbaris nationibus, aut Græcis politioribus hic dicam, vel apud Romanos quam diversa fuit calceorum forma? Præter duo præcipua genera *calceum* & *soleam*, quorum ille totum pedem, hæc plantam tantum tegebat, in usu fuerunt *caligæ*, *gallicæ*, *crepidæ*, *cothurni*, *socci*, *perones*, de quibus accurate egerunt homines eruditi, qui in antiquitatibus ipsorum illustrandis elaborarunt, Adrianus * Turnebus, Petrus Victorius, Jacobus Revardus, Justus Lipsius, Benedictus Balduinus, Julius Nigronus, Albertus Rubenius, Octavius Ferrarius, & complures alii.

* Turn. Adv. l. 28. c. 21. & lib 29. c. 8. Victor. Var. Lect. l. 14. c. 15. Rav. Var. l. 1. c. 8. Lipſ. Elect. l. 1. c. 13. Bald de Calc. Ant. c. 7. & seq. Nigron. in Diſſert. de Calig. Rub de Reveſt. lib. 2. c. 1. & seq. Fer. Anal. c. 31. & seq.

II. Apud Hebræos veteres qualis calceorum forma fuerit non adeo

adeo certũ est. Nihil enim occurrit in sacris monumentis de forma calceorum, atque unicam vocem tantum habent Hebræi, qua calceũ vocant. Hæc vero quale designet calceamenti genus non adeo constat, cum variè reddant veteres interpretes. Hebræo נעל maxime apud Jonathanem in Legem, & in Targum Hierosolymitano respondet סנדל vel סנדלא σανδάλιον *sandalium*. LXX. Interpretes modo ὑπόδημα modo σανδάλιον vertunt, quomodo Vulgatus modo *calceamentum*, modo *caligas* habet. Nos vero putamus non inanibus conjecturis adstrui posse *calceos* Hebræorum *soleas* fuisse, quibus plantarum calces tantum infimæ teguntur, cum cætera prope nuda & teretibus habenis juncta sint, uti *soleas* Agellius describit. Agel. lib. 13. cap. 20.

III. Ut simplicissimum & ab omni ambitu quam maxime remotum, ita antiquissimum calceamenti genus fuisse soleæ videntur. Prisci mortales, ut contra sentium & lapillorum & aliarum asperitatum injurias pedes munirent, ex corio bubulo, vel aliorum animalium pellibus

particulas quasdam plantis subligarunt, unde natæ sunt soleæ, quæ à vetustissimis temporibus usitatæ fuerunt. Cujus rei hoc argumentum habemus, quod omnia prisca, quibus pedum tegumenta appellantur, vocabula, *soleas* notent à prima origine. Duo sunt præcipua apud Græcos nomina, quibus *calceum* vocant, σανδάλιον & ὑποδήματα. Et quidem σανδάλιον nihil aliud esse quam *solèam*, atque apud priscos Græcos tantum pedum plantas muniviſſe, præter usum frequentem, qua pro *solea* usurpatur, ex eo videre est, quod insula Sardinia olim *Sandoliotis* dicta sit, quomodo à plantæ pedis figura *Ichnusa* appellata fuit, quia ut Claudianus canit:

Claud. de Bel. Gild. vs 507.

Humanæ speciem plantæ sinuosa figurat
Insula, Sardiniam veteres dixere coloni.

Videri possunt quæ observata sunt de his Sardiniæ nominibus viro summo Samueli Bocharto. Tum etiam id ex eo patet quod σάνδαλα pisces planos Græci vocent, quam vocem apud Athenæum legimus; Σάνδαλα δ' ὧν πα-

Bochart. Georghr. S p. 2. lib 1. cap. 31. Athen. lib. 4. c. 1 & ibid Cas.

ἐθηκεν ἀειγενῆ ἀθανατάων *Apposuerunt & sandala æterna immortalium.* Ad quæ verba notavit princeps ingeniorum Isaacus Casaubonus: *Planos pisces, cujusmodi est solea, vocat* Sandala immortalium, *Nereidum videlicet, & aliarum Nympharum marinarum.* Pariter ὑποδήμασι de soleis primitus est dictum. Etenim licet Græci omne genus calceamenti ὑποδήματα appellent, atque hoc nomen tribuant calceis cavis, in quos pes intromittitur, quique ἀπὸ τῶν σανδαλίων discernuntur, uti prolixe docet Salmasius ὁ πάνυ, tamen ex origine *soleam* notat: Est enim à verbo ὑποδέω sive ὑποδέομαι, quod est *subligo*, ut, quod in soleis præcipuum est, ipsa voce denotetur: unde & verbum ὑποδῆσαι de sandaliis usurpatur. Apud Romanos sicuti *soleæ* nomen isti calceamentorum generi tributum est, *quod*, ut Festus definit, *pedis solo subjicitur*, & commune est cum nomine *soleæ*, quo piscem planum vocant, ita & *calcei* vox ex prima origine pro *solea* dicta est. Etenim *calceus* à Latinis vocatus est à calcibus, quæ imæ pedum partes sunt.

Salm. ad Tert. Pall. cap. 5.

sunt. Unde & verbum *calceare* de mulis usurpatum est apud Suetonium, quibus tamen soleæ tantum adduntur. Quare cum prisca nomina pedum tegumentis imposita sint à plantis pedum quas solas munierunt, licet postea quædam translata sint ad calceos cavos, quibus totus pes tegitur & amicitur, non ineptè concludere nobis videmur, primum calceorum genus soleas fuisse.

Suet. in Vesp. c. 23.

IV. Uti antiquissimum calceamenti genus soleæ fuerunt, ita veteres Hebræos soleis pedes muniisse putamus. Est ad notandam *soleam* vox נעל aptissima, &, ut mihi quidem videtur, ex prima origine pro *solea* usurpata. נעל apud Hebræos *pessulo* vel *sera claudere* significat, unde & מנעול est *pessulus, sera*. Sed & idem verbum *vinculo constringere*, atque *calceare* notat, quia olim soleæ vinculis circa pedem ligabantur. Unde pro *calceo* נעל usurparunt Hebræi quasi *vinculum* dicas quod pedem constringeret. Scilicet uti Græci ab ὑποδέομαι quod est *subligo*, ὑποδήματα *soleam* vocarunt, ita Hebræi à נעל

quod

quod est *vinculo constringere*, soleam appellarunt, ut quod in soleis præcipuum est, pedem vinculis constringere, ipsa voce denotarent. Est enim in soleis plane necessarius vinculorum usus. unde optime *soleam* Hebræi נעל vocarunt, quomodo & Latini *vincula* sæpe pro *soleis* usurparunt, uti jam dudum Achilles Statius, Thomas Dempsterus, Claudius Salmasius, Benedictus Balduinus, & alii docuerunt. Stat. ad Tibul. l. 1. Eleg. 5. Dempst. ad Ros. p. 441 Salm. ad Tert. Pal. cap. 5. Bald. de Calc. Ant. cap. 11.

V. Vocem נעל *soleam* significare, etiam innuere videntur vetusti interpretes. Apud Jonathanem in Legem, & interpretem Hierosolymitanum τὸ נעל respondere כנרל vel כנרלא, jam diximus, & multis exemplis ostendit in magno & immensi laboris opere vir eximius Johannes Buxtorfius. Hoc vero est ipsissimum Græcorum vocabulum σανδάλιον. R. David Coen de Lara, ad vocem כנרלין עי׳ מנעל: כנרלים G. σανδάλιον L. *Sandalium, calceorum genus.* H. *Sandalio: un cierto calçado quæ usavum los antiquos.* Atque uti apud Græcos σανδάλιον *soleam* notat, ita כנרל vel כנרלא de Buxt. Lex. Talm. R. כנר R. Coen de Lara in Convenientia Vocabulorum Rabbin. cum Gr. & Lat. &c.

solea

solea usurpatur. Id ex eo non tantum constat, quod laminas ferreas quibus solebant cunas & puerorum lectulos circa pedes munire, Talmudici vocant סנדל של עריסה *Sandalium lecti*. & equorum soleas סנדלי בהמה של מתכת *Sandalia jumentorum ex metallo*, verum etiam quod *soleam*, piscem marinum, סנדל apellant. Exstat ea vox pro pisce plano, quem *soleam* Latini vocant, in codice Nidda, de qua R. David Coen de Lara ad vocem סנדל: עי' דג דומם לסנדל G. σανδάλιον *L. piscis, qui Latinè solea, ut Plin. & lingulaca, ut Plauto.* Unde, cum Ionathan & Targum Hierosolymitanum pro Hebræo נעל habeant סנדל vel סנדלא, quæ vox non nisi *soleam* significat, ex vulgato usu, quem ex Græcorum lingua retinuit, manifestum est נעל ipsos pro *solea* sumpsisse. Neque aliter veterunt LXX. Interpretes, qui pro נעל aliquando habent σανδάλιον, aliquando ὑπόδημα. Et quidem σανδάλιον non nisi *soleam* esse constat satis. ὑπόδημα pro calceo cavo sæpe quidem sumitur apud Græcos scriptores, attamen hoc discri-

men

Oholoth. cap. 12. Kelim cap. 14.

Nidda fol. 25. R. David Coen de Lara Loc. cit.

men non agnoviſſe LXX. Interpretes vel ex eo videre eſt, quod idem nomen Hebræorum נעל modo ὑπόδημα modo σανδάλιον reddant, quomodo & Joſephum vocaſſe σάνδαλον, quod LXX. verterunt ὑπόδημα, obſervare licet in ea Lege, qua jubetur vidua, quam ducere recuſat defuncti mariti frater, Leviro calceum exuere. Eam Legem LXX. interpretes tranſtulerunt: Καὶ προσελθοῦσα ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ ἔναντι τῶν γερόντων, καὶ λύσει τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ τὸ ἓν ἀπὸ τοῦ ποδὸς αὐτοῦ. Deut. 25. 9.

Joſephus vero: ὑπολῦσασα ἓν αὐτὸν ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ τὸ σάνδαλον: uti & Talmudici in hoc negotio vocem נעל uſurpant, quod totus liber Javammoth de jure leviratus manifeſte docet, & quicunque alii de iſta materia ſcripſerunt. Confirmat Vulgatus, qui licet aliquando *calceamentum* vertat, ſæpe tamen habet *caligam*. *Caligam* vero, militare calceamentum, uti jam nemo ignorat, ex ſandaliorum vel ſolearum genere fuiſſe, ſatis oſtendit caligarum forma, quam ex antiquis monumentis & marmoribus viri doctiſsimi dederunt. Formam Ioſeph. Ant. jud. lib. 5. cap. 11.

caligæ

Licet. de Lucernis lib. 6.

caligæ sub lucernæ specie insignis Philosophus Fortunius Licetus jam dudum exhibuit. Eandem expressam ex ingenti columna marmorea Trajano Imperatori erecta, quæ Romæ edita est cum explicatione Alphonsi Ciacconi, dedit Julius Nigronus, qui ex arcu Constantini, unde Josephus Castalio caligam expresserat, eandem delineatam quoque repræsentavit. Figuram caligæ sub lucernæ specie, & qualis cernitur in columma Trajani & arcu Constantini hic apposuimus, cum caliga, si sine clavis spectetur, optime exhibeat figuram solearum, quas Hebræi gestarunt. Cum itaque *caliga* sit ex solearum, sive sandaliorum genere, unde in Glosis σανδάλια *caligæ*, & Hieronymus *Depositis*, inquit, *calceamentis, quæ septuaginta* σανδάλια, *id est, caligas vocant*: & Vetus interpres נעל *caligas* vertat, uti & σανδάλια *caligas* reddidit, sane videre est eum putasse Hebræum נעל non nisi *soleam* esse, quale calceamenti genus noverat caligam fuisse.

Nigr. dissert de caliga. Castalio. observ. Dec. 2. cap. 4.

Hier. in Ies.

Act. 12. 8.

VI. Id ipsum confirmari vehementer

CALIGA MILITARIS SUB
LUCERNE SPECIE

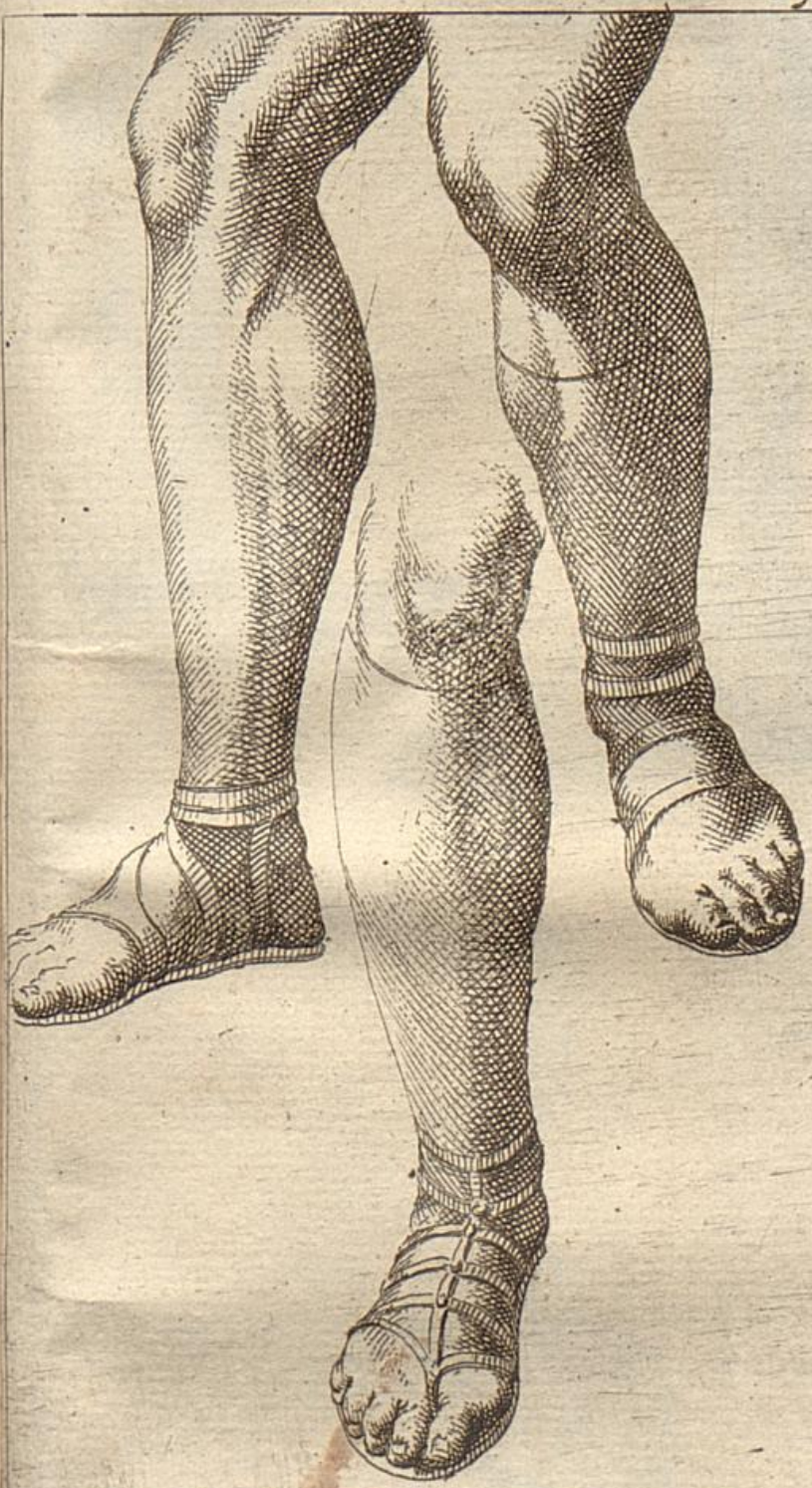

FORMA CALIGÆ EX
COLUMMA TRAIANI

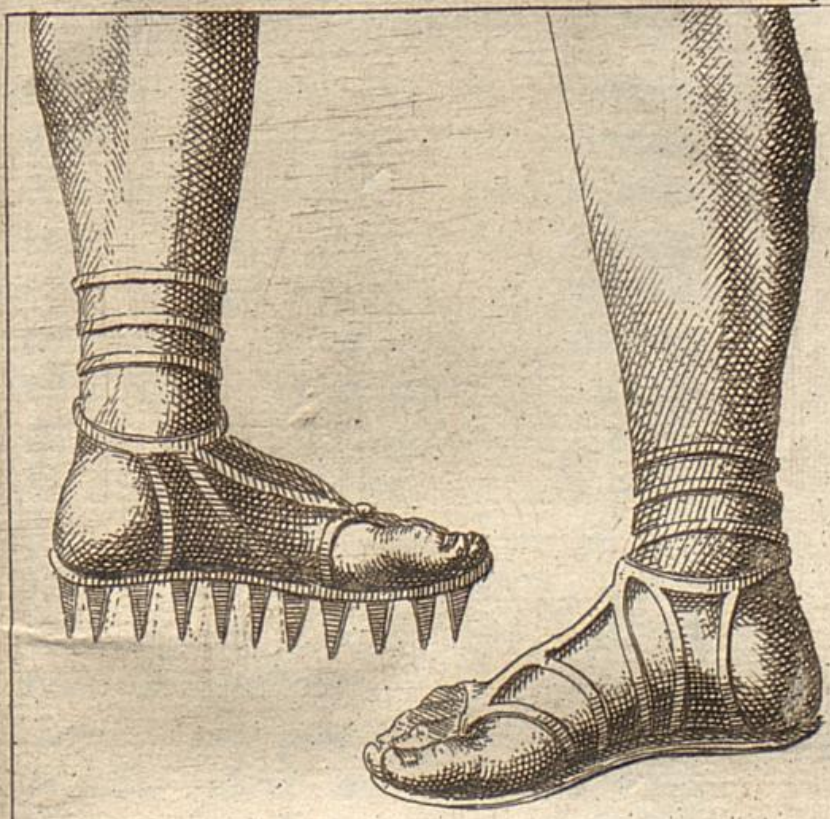

FORMA CALIGÆ EX ARCU CONSTANTINI

menter videtur ex eo veterum more, quo peregre advenientibus & menſę accubituris pedes lavabant. Apud Hebræos veteres eum morem viguiſſe, ut hoſpitibus pedes lavarent, idque primum eſſet hoſpitalitatis officium, antequam menſæ accumberent, multa oſtendunt Sacri codicis loca. Jam Abrahami ævo hoc in uſu fuiſſe, vel ex eo diſcimus, quod Abrahamus tribus viris, qui ad eum divertebant, ſtatim dixerit: *Sumetur jam parum aquæ, & lavate pedes veſtros*, quod idem Lothus fecit. Sed & Chriſti temporibus eum morem uſitatum ipſius dictum oſtendit, quo Simeoni hujus officii neglectum exprobrat: *Aquam pedibus meis non dediſti.* Moris hujus originem ego non aliunde quam ex ſoleis arceſſerem veterum Hebræorum. Scilicet cum ſoleis uterentur priſci Hebræi, quę plantam pedis ſolummodo tegerent, cum reliqua pars nuda eſſet & teretibus habenis juncta, fieri vix potuit, quin pulvere atque luto macularentur pedes, quos lavare primum officium fuit. Veteribus

Geneſ. 18. 4. & 19. 2.

Luc. 7. 44.

He-

Hebræis enim id contingebat, quod apud Atticos iis evenit, qui utebantur calceamentorum genere, quod κονιπόδας Attici vocabant, quia pedes pulvere inquinabantur, ut Suidas κονίποδα exponit: στενὸν σανδάλιον οὗ διὰ τὴν στενότητα ὁ ποῦς ἐκονιορσοῦτο: & Clemens Alexandrinus: Εἰ δὲ μὴ ὁδεύοιμεν, ἀλλὰ μηδὲ φέρομεν τὴν ἀνυποδησίαν, βλαυταῖς ἢ φαικασίοις χρηστέον, κονίποδα αὐτὰ ἐκάλουν οἱ Ἀττικοὶ διὰ τὸ πελάζειν, μοι δοκεῖ, τῇ κόνει τῷ πόδε. *Quod si non peregre proficiscimur, atque etiam non ferre possumus nudis pedibus incedere, blaucis aut phœcasiis utendum.* Κονίποδας *ea vocarunt Attici, quod inquinent, ut mihi videtur, pulvere pedes.* Hinc non mirum eum morem invaluisse, ut hospitibus peregre advenientibus & mensæ accubituris, aquam pręberent ad lavandos pedes.

Clem. Alex. Pedag. lib. 2. cap. 11.

VII. Sed huic sententiæ, qua contendimus Hebræos veteres soleas gestasse, non levia opponi possunt argumenta quibus adstrui videtur etiam calceos cavos in usu fuisse. Nihil moror rationes eorum, qui duplex calceamenti genus usitatum fuisse observant, quo-

quoniam ii, qui à Gibeonitis ad Josuam erant missi, secum sumpsisse dicuntur *veteres & maculosos calceos*, quod de calceis cavis interpretantur, cum maculæ in soleis non appareant. Superius enim ostendimus vocem טלואות significare quod diversis solorum frustis suppactum est, quomodo Græci optime reddiderunt σανδάλια παλαιὰ καὶ καταπεπελματωμένα, & Vulgatus: *calceamenta perantiqua, quæ, ad indicium vetustatis, pittaciis consuta erant.* Unde cum calcei Gibeonitarum ex diversis solorum frustis dicantur suppacti, nihil concludi potest pro calceis cavis, sed quidem pro soleis: quod Græci inintellexisse videntur per suum καταπεπελματωμένα, quod verbum ἀπὸ τοῦ πέλματος h.e. à solea ductum est. Illud majoris est momenti, quod nos ipsi multis adstruximus, apud Hebræos veteres in usu fuisse calceos rubros sive coccineos, quibus & magnates, & puellæ delicatiores utebantur. Unde concludi posse videtur, non soleas fuisse istud calceamenti genus, sed calceos cavos, qui pedem totum operi-

Ios. 9. 5.

operirent, cum ſimplex ſolea fruſtra colore tincta fuiſſet, quæ pedibus ſuppoſita vix habet quod in ſpectantium oculos incurrat.

VIII. Hoc argumentum quantumvis ſpecioſum, minime tamen deſtruit noſtram opinionem. Viri maximi Danielis Heinſii pulchra eſt obſervatio, qua Nonnum caſtigat, qui pro eo quod Johannes dixit οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος, habet.

Heinſ. in Ariſtarcho S. p. 744.

——— οὗ ποδὸς ἄκρον

Ἀνδρομέην παλάμην οὐκ ἄξιός εἰμι πελάσσας

Δῦσαι μοῦνον ἱμάντα θεοπνεύστοιο πεδίλου.

Culpat Nonnum ὁ πάνυ, qui ἄκρον πόδα dixit, quod ad plantam aut extremitatem digitorum veteres referre ſolent. *Sed non cogitabat*, inquit, *de corrigia, ſeu calçeorum vinculo, hic agi, multo minus, etiam Judæos tibiatim calceaſſe. Unde & Doctiſſimus Tertullianus Moſi caligam attribuit, qui*, Speculatoriam moroſiſſimam pedibus abſolvit, terræ ſanctæ inſiſtere incipiens, *caligam nimirum militarem. Quam in crure lorum, ſeu corrigia, ambibat: quæ ad ambiendo, ut Hebræis, ita*

ab

ab hoc ipso σφαιρωτὴρ *dicta Hellenistis.* Observat vir maximus *tibiatim calceasse Judæos*, quia habenæ teretes, sive corrigiæ, eousque extendebantur, ut crus lorum ambiret. Hoc utique verissimum putamus. Apud veteres ea calceamentorum genera, quæ sandalia erant, sive soleæ, & corrigiis pedi alligabantur, licet lora ad talos tantum aliquando pertingerent, tamen ad crus sæpe pervenerunt. Cothurnos, qui soleæ fuerunt, vinclis ad crus pertingentibus religatos fuisse, ex Sidonio optime docuit vir politissimus Albertus Rubenius. Verba Sidonii sunt:

Sidon. in Panegyr. Anthemii. Rub. de Re Vest. lib. 2. cap. 1.

Perpetuo stat planta solo, sed fascia primos
Sistitur ad digitos, retinacula bina cothurnis
Mittit in adversum vincto de fornice pollex,
Quæ stringant crepidas; & concurrentibus ansis
Vinclorum pandas nectant per crura catenas.

Campagos etiam, militare calceamentum ducũ atque imperatorum,

postea ab iisdem etiam in pace usurpatum, licet ex genere solearum, sive crepidarum essent, & ideo à calceo cavo urbano distincti, ad crus habenas illas, & retinacula extendisse, jam dudum monuerunt viri maximi. Videri possunt quæ Isaacus Casaubonus, Claudius Salmasius, Benedictus Balduinus, Albertus Rubenius, & Octavius Ferrarius de campago disputarunt. Scilicet campagus crepida fuit, sive solea, habenis pedi innexa, quæ crus contingebant, reticulato opere decussatim implexæ. Caligæ quoque militum Romanorum, quas Sandalia sive soleas fuisse ex antiquis monumentis atque marmoribus superius ostendimus, ad crus sive tibiam usque ascendebant, ut Claudius Salmasius & Albertus Rubenius docuerunt. Negat id quidem Octavius Ferrarius, & caligas manipulares usque ad tibiam retinacula extendisse, non ita certum esse pronuntiat. Sed, uti non contendimus omnes caligas ad mediam usque tibiam retinacula extendisse, tamen negari nequit, caligas

Casaub. & Salm. ad Hist. Aug. Script. Bald. de Calc. Ant. cap. 18. Rub. de Re Vest. lib. 2. cap. 5. Fer. in Analec. cap. 36.

Salm. loc. cit. Rub. lib. 2. cap. 1. Fer. loc. cit.

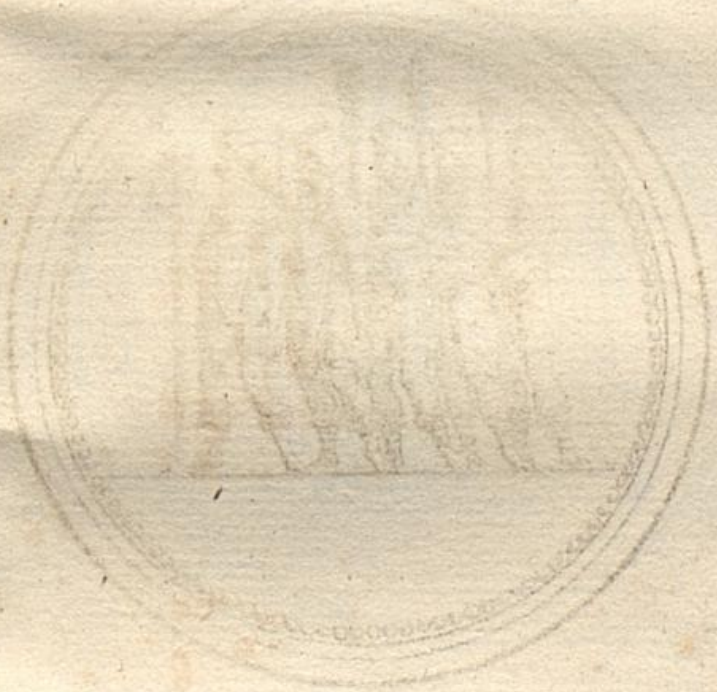

HADRIANI

HADRIANI

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

HADRIANI

COMMODI

ligas etiã ad crus aſcendiſſe. Id videre eſt in nummis Hadriani, & Commodi, in quibus caligæ ad medium crus aſcendunt, quos hic appoſuimus. Atque hoc ipſum oſtendit campagus, quem Julius Capitolinus cum caliga confundit. Nam, uti optime notavit Albertus Rubenius, haud multum diverſi erant à caligis campagi. Atque ut dicam quid mihi viſum ſit perquam veriſimile, in eo diſcrimen campagorum à caligis ſtatuerem, quod campagi reticulato opere decuſſatim implexis habenis ad crus pertingerent, caligæ vero crus contingerent non reticulatim implexis habenis, ſed uti videmus in arcu Conſtantini. Hoc diſcrimen mihi indicare videtur Gallienus apud Trebellium: *Caligas gemmatas*, inquit, *annexuit, cum campagos reticulos appellaret.* Etenim Trebellius hac ratione debet intelligi, ut Gallienus caligas induerit, loco compagorum, quæ quidem, ut compagi, ad medium crus perveniebant, ſed non opere reticulato, unde, ut à gregariis militum caligis diſtinguerentur, eas

Iul. Capit. in Maxim.

Rub. de Re Veſt. lib. 2. cap. 5.

Treb. in Gallieno.

gemmis annexuit. Nam quod Ferrarius hic opponit, *caligas vulgares non multum ultra pedes habenas produxisse: nam si ad suram usque, & tibiatim, ut Salmasius putat, & ipsæ reticulum fuissent, ut campagus, nullo in figura inter utrumque discrimine*, nihil est. Etenim uti ipse mox adjungit: *si caligæ vulgaris retinacula etiam in crure cernantur, non fuisse tamen decussatim & reticulatim implexa necesse est.* Ita sane fuit. Caliga & campagus habenas suas ad medium crus extendebant, sed campagus decussatim & reticulatim, caliga non item, sed eo modo quo caliga visitur in arcu Constantini. Soleæ quoque, licet earum habenæ pedem sæpe non excesserint, tamen aliquando ad crus ipsum eas extenderunt. Videre id est in nummis Domitiani, M. Aurelii, & Plautillæ, quos Ferrarius exhibuit, in quibus corrigiæ, quibus soleæ nudo pedi nectuntur, ad suram usque perveniunt. Uti vero veteres ea calceamenta, quæ sandalia erant sive soleæ, corrigiis pedi alligabant, quæ ad crus ascendebant, ita

Ferrar. loc. cit.

Fer. de Re Vest. lib. 1. cap. 1.

M. AURELII

TITI

PLAUTILIÆ

DOMITIANI

ita Hebræi tibiatim calcearunt. Id intellexisse videtur vulgatus interpres, qui נעל & σανδάλια *caligas* vertit, quas in crure lorum seu corrigiam ambiisse ostendimus. Atque id aliis Orientis populis usitatum quoque fuisse, ex Virgilio videre est, qui de Tyriis virginibus canit: Virgil. 1. Æn.

Mos est virginibus Tyriis gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.

Hac ratione videmus, quomodo & soleæ Hebręorum tingi colore potuerint. Etenim uti cothurni punicei vel purpurei coloris fuerunt apud Tyrias virgines, quo colore, saltem inferiori ævo, etiam fuisse Imperatorios campagos certum est, & soleæ rubræ, unde illud Persii Pers. Sat. 5. ℣s. 69.

—— *Solea puer objurgabere rubra,*

ita & soleæ Hebræorum rubri vel coccinei coloris esse potuerunt. Nam uti calcei cavi, vel nigri, vel mullei dicebantur, ab eo colore quo corium, quod pedem tegebat, tinctum erat, ita & soleæ vel rubræ vel coccineæ dicebantur, à

corrigiis, sive habenis, quibus pedi alligabantur, & quæ ad crus perveniebant. Quod ipsem etiam verum fuit, licet vel ad talos pertingerent.

IX. Sed, quod palmarium est, in Euangelica historia ὑποδήματα tanquam à sandaliis distincta viri doctissimi observant, unde certum esse videtur, usum calceorum, qui totum pedem tegunt, & ὑποδήματα vocantur, æque ac solearum, quæ σανδάλια sunt, apud Hebræos fuisse. Sane Matthæus præceptum Christi, quod Apostolis dedit, ita refert, ut interdicat: Μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον: Marcus vero, ut concedat esse ὑποδεδεμένους σανδάλια, ἢ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. Quæ quidem putant viri eruditissimi non alia ratione posse conciliari, quam ut inter ὑποδήματα & σανδάλια agnoscatur discrimen. Ita maximus Salmasius: *Dominus noster Apostolis suis interdicit, Matth. cap. 10. vers 10.* Μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήμασι, μήτε ῥάβδον. *At apud Marcum cap. 6. vers 9. permittuntur iidem habere sandalia:* ἀλλὰ ὑποδεδεμέ-

Matth. 10. 10.

Marc. 6. 9.

Salm. ad Tertul. pal. cap. 5.

μένους σανδάλια, καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. *qui nullum putant Evangelistas posuisse discrimen inter* ὑποδήμασι *&* σανδάλια, *longiter errant: & hæc ratio est conciliandi cum Marco Matthæum, quum alia nulla sit.* ὑποδήματα *sunt calcei qui totum pedem tegebant: hos Dominus Apostolis interdixit.* σανδάλια *sunt soleæ, quæ plantam pedum duntaxat sebtegebant: has Dominus Discipulis suis permisit.* Idem visum fuit Benedicto Balduino. *Apostolos*, inquit, *sandaliis usos esse, satis ex eo liquet, quod cum Christus Dominus apud D. Lucam prohibuisset Apostolis, ne calceamenta portarent, quibus nimirum pedes omnino tegerentur, iisdem nihilominus apud D. Marcum sandaliorum usum permittit, utpote quæ superiorem pedum partem nudam relinquerent, inferiore tantum planta adversus spinas & tribulos munita.* Paria habet vir doctissimus & in Talmudis ac Rabbinorum lectione versatissimus Johannes Lichtfootus: *Calceos hic intelligi, non sandalia, patet ex Marco, capitis sexti versu nono, atque inter hæc discrimen statui satis patet ex ipsissimis hisce locis.*

Bald. de Calc. Ant. cap. 12.

Lich. Hor. Hebr. in Matth.

X. Non diffiteor, mihi quondam placuisse doctorum hominum sententiam, qui inter ὑποδήματα & σανδάλια faciunt discrimen, quale expositit maximus Salmasius, & elegantissimus Balduinus. Putabam, veteres Hebræos soleis usos, quamdiu mores aliarum gentium nondum erant imitati, sed seculis posterioribus, postquam cum Romanis intercederet commercium, etiam cum soleis usum calceorum invaluisse. Placebat etiam eorum ratio, qui Christum volebant ὑποδήματα prohibuisse, σανδάλια vero permisisse, quod vellet eos veteri inter Judæos usu soleis calceari, non vero calceis, quod pedum delicatius tegumentum erat. At dum hæc accuratius perpendo longe aliter visum fuit. Eo tempore calceis cavis usos Judæos minime credo, ut ὑποδήμα *calceum* proprie dictum significaret, σανδάλιον vero *soleam*. *Calceum proprium togæ tormentum* Tertullianus vocat. Utique hoc verissimum esse, multa veterum loca ostendunt. Apud Romanos calceus sine toga non sumebatur. At, ut Calcei togæ

Tert. de pal. cap. 5.

pro-

proprii, ita soleæ, vel crepidæ, pallio & tunicæ. Nota est Ciceronis in Verrem increpatio: *Stetit*, inquit, *soleatus Prætor populi Romani, cum pallio purpureo, tunicaque talari.* Hinc, uti certum est, non togis sed tunicis usos Judæos, quomodo & χιτῶνες hic nominantur, ita quoque certum videtur, soleas sive sandalia eos gestasse, non vero calceos, qui togæ erant proprii. Quin nullum discrimen inter ὑποδήματα & σανδάλια agnoscendum esse jam dudum monuit magnus ille Desiderius Erasmus, eumque secuti Theodorus Beza, & Hugo Grotius. Quod sane verum est. Jam superius observavimus apud LXX. interpretes voci נַעַל modo ὑπόδημα modo σανδάλιον respondere, & Josephũ in expositione legis de leviratu σανδάλια dixisse, quæ illi ὑποδήματα. Qui & ὑποδήματα vocat Essenorũ σανδάλια, ubi inter eorum instituta refert, quod ὅτε ἐσθῆτας, ὅτε ὑποδήματα ἀμείβεσθαι πρὶν ἢ διαῤῥαγῆναι τὸ πρότερον: *Nec vestes, nec calceos, id est soleas, mutant, nisi omnino ruptis prioribus.* Licet vero nullum inter ὑποδήματα

Cic. in Ver. Act. 4.

Erasm. ad Marc. 6. 9. Beza ad Matth. 10. 10. Grot. ibid. & ad Marc.

& σανδάλια discrimen agnoscamus, tamen cum Matthæo non pugnabit Marcus. Nullam aliam esse rationem conciliandi cum Matthæo Marcum pronuntiat quidem Salmasius ὁ πάνυ, id vero aliter esse nos putamus. Noluisse Christum, cum mitteret discipulos ad prædicandum Euangelium, susceptæ legationis ergo vel tantillum esse sollicitiores, manifestum est. Hinc jubet, ut enque peram, neque binas tunicas, neque calceos, neque baculos sumant. Solitos veteres, cum aliquo profecturi essent, secum sumere χιτῶνας ἀλλαξομβύας, ut in itinere mutarent, monuit vir summus Daniel Heinsius, atque etiam pauperculos à ditioribus accipere solitos, qui ἀλλακτὰς & ἀλλαξομβύας, præsertim in itinere, habebant. Idem notavit vir illustris Hugo Grotius, qui etiam, quia iter facientibus soleæ atterebantur, neque raro fiebat ut baculus frangeretur, in sarcinulis solitos ponere veteres alias soleas aliosque baculos, observavit. His omnibus Christus vult abstinere discipulos, reperturos &

Heinf. Exerc. S. ad Matth. 10. 10.

Grot. ad Matth. 10. 10.

vi-

victui & itineri necessaria. Unde videre est, non ὑποδήμῳ, sed δύο ὑποδήμῳ apud Matthæum discipulis interdici. Etenim uti Christus δύο χιτῶνας, ita δύο ὑποδήμῳ, & δύο ῥάβδους prohibet. Hæc enim omnia à voce δύο pendent. Uti nec tunicas binas, ita nec duos calceos, nec duos baculos voluit Christus eos in sarcinulis secum sumere. Atque hic non possum dissimulare, semper mihi visum esse male in vulgatis Matthæi codicibus ῥάβδον legi, & restituendam esse priscam lectionem ῥάβδους. Equidem scio jam olim Syrum & Latinum interpretem ῥάβδον legisse. Antiquum enim est hoc mendum, ex eo natum, quod ῥάβδον ἕτερον, quam quem manu gerebant, etiam in sarcinulis habuisse veteres non animadverterunt. ῥάβδους tamen habet editio Francofurtensis, quæ apud Andreæ Wecheli hæredes, anno superioris seculi XCVII, prodiit, una cum variantibus veterum codicum lectionibus. Atque ad eam vocem hæc nota legitur. ῥάβδους, *est in Complut. Reg. 5. & aliis 4.* Utique hæc verissima

mihi videtur lectio, quam non tantum melior verborum cohærentia, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδους, ut nempe omnia ad præcedentem vocem δύο referantur, & Lucas confirmat, qui clare ῥάβδους habet: verum etiam quod alias explicari nequit, cur hic ῥάβδον prohibeat Christus, quem tamen apud Marcum discipulis concedit, dum dicit, Ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον. Quod sane clare ostendit apud Matthæum ῥάβδους esse legendum. Scilicet uno baculo suos discipulos Christus vult contentos, neque, ut fieri consueverat, etiam alium in sarcinulis habere. Hæc mihi unica videtur Marcum cum Matthæo conciliandi ratio, ut nempe apud Matthæum, ut δύο χιτῶνας, ita & δύο ὑποδήματα prohibeat Christus, apud Marcum vero permittat σανδάλια, nempe quibus induti erant. Itaque, licet nullum inter τὰ ὑποδήματα & σανδάλια discrimen admittatur, non tamen cum Marco pugnabit Matthæus. Etenim non vetatur apud Matthæum calceamenta discipulis,

Luc. 9. 3.

Marc. 6. 8.

lis, sed bina calceamenta, hoc est, alia præter ea quæ habebant in pedibus, quemadmodum & duæ tunicæ prohibentur. Apud Marcum vero permittuntur σανδάλια, scilicet ea, quibus induti erant. Atque in hunc sensum Matthæi verba jam olim accepit Juvencus, Poëta Christianus, qui cecinit: Iuv. lib. 2. Euang. Hist.

— *Nec plantis tegmina bina.*

Id ipsum Thomas innuit, atque ita explicat Cajetanus. Sequuntur Johannes Maldonatus, Vincentius Regius, & complures alii Romanæ Ecclesiæ doctores. Videri etiam possunt quę magno nostro Desiderio Erasmo sunt animadversa, itemque quæ notavit vir supra laudem omnem positus Theodorus Beza. Viri vero illustris Hugonis Grotii verba dignissima sunt quæ hic adscribantur. *Intellige*, inquit, *baculum alium quam quem manu geritis, aut soleas alias quam quibus nunc induti estis. Nam hunc esse sensum ostendit tum quod præcessit, δύο χιτῶνες, h. e. vestem alteram ab ea qua vestimini, tum quod apud Marcum est, ubi diserte* Thomas. Cajet. Maldonat. in Matth. 10 10. Vincent. Reg. lib. 2. Dilucid. Euang. Erasm. ad Matc. 9. Beza ad Matth. 10. 10.

permittitur unus baculus quem gerebant, & soleæ illæ quibus erant induti. Nimirum, quia iter facientibus soleæ facile atterebantur, neque raro fiebat ut baculus frangeretur, aut alicubi adhæresceret, ideo in sarcinulis solebant ponere alias soleas alioſque baculos. Hac cautione Christus Apostolos suos vult abstinere, quocumque iter facturi essent reperturos & victui & itineri necessaria. Atque ideo multitudinis numero ἑ ράβδους dixit Lucas, ut sign. non interdici quo minus baculum unum haberent, sed quo minus plures: Quod æquo jure de paribus solearum debet intelligi. Hac ratione quis non videt optime Matthæum cum Marco conciliari. Quę quidem mihi præ illa altera probatur, quam inierunt Claudius Salmasius, & Benedictus Balduinus, vel ex eo, quia docet evidenter cur ῥάβδον hic vetet Christus, quem tamen Apostolis apud Marcum permittit, qua difficultate se nunquam alias expedient viri eruditissimi. Neque video jam, cur inter ὑποδήματα & inter σανδάλια tantum discrimen Christus statueret, ut videlicet hoc calceamenti

ceamenti genus, in quod pes intromittitur, prohiberet Discipulis, alterum concederet. *Usus delicatioris fuisse calceos, durioris atque utilioris Sandalia*, ut pote cum מנעל של עור *calceus esset è corio molliori*, At סנדל של עור קשה *Sandalium è corio duriori*, adeoque *Christum interdixisse calceis ne morem delicatiorem omnino saperent*, notavit quidem Johannes Lichtfotus: Eam vero rationem quis non videt esse ineptam. Quasi vero tantum foret in calceamentis discrimen, ut calceos cavos prohiberet Christus, sandalia vero, quæ partem pedis superiorem relinquerent nudam, permitteret? Ita quidem interpretati sunt antiqui in Ægypto Monachi, qui sandalia, velut à domino permissa, gestabant, calceos, veluit interdictos, recusabant, de quibus Cassianus: *Calceamenta vero velut interdicta Euangelico præcepto recusantes, cum infirmitas corporis, vel matutinus rigor, seu meridiani æstus fervor exegerit, tantummodo caligis suos muniunt pedes, interpretantes usum earum vel dominica permissione signari, ut si in hoc mundo con-*

Gloss. in jebam. Babyl. fol. 101. 1.

Licht. in Hor. Hebr. ad Matth. 10. 10.

Cassian. de Hab. Monach. cap. 10.

constituti, cura & sollicitudine carnis hujus, omnimodis exuti esse non possumus, nec ab ea penitus prævalemus absolvi, saltem occupatione levi, & implicatione tenui necessitatem corporis explicemus. Sed hæc frigida sane est ratio, Monachorum acumine ut dignissima, ita Christo Domino omnino indigna. Æque parum me movet, quod de discrimine inter ὑποδήματα & σανδάλια ex scholis Judaicis se observasse putat vir doctus. Notat ex Jevamoth: *Extractio calcei (Leviri, Deut. 25. 9.) recta est. Sandalii, si adsit ei calx, recta est; sin minus, non recta.* At quis nescit ibi magistros loqui de suis temporibus. Longe post Christi tempora conscriptum esse Talmudicum corpus nemo ignorat, qua tempestate jam præter sandalia in usu erant calcei cavi. Unde etiam invaluerat extractio in causa leviri, vel calcei, vel sandalii, qui mos originem dedit disquisitioni Rabbinicæ. Sed olim non nisi sandalio leviri excalceationem factam ex loco altero, quem adducit, apparet. Est in eo distinctio calcei & sandalii,

Jevam. cap. 12. Hal. 1.

ex

ex usu videlicet posteriorum temporum. Quod vero legimus: *Et tamen ut plurimum usitatum est extrahere sandalium, & consuetudo valet contra traditionem*, maxime nostram confirmat opinionem, veteres Hebræos non nisi soleas sive sandalia gestasse. Invaluerat usus, ut calceos cavos haberent Judæi, extractio tamen calcei in causa leviri sandalio peragebatur. Scilicet Judæi, patriorum morum tenacissimi, cum non nisi soleas veteres gestassent, & in calcei extractione soleis essent usi, noluerunt relinquere avitam consuetudinem, cum calceorum usus adhuc recens esset. Ut nihil officiat nostræ sententiæ, quæ de discrimine τῶν ὑποδημάτων & σανδαλίων viri doctissimi notarunt, cum id nullum sit in scriptis Euangelicis, ubi Christus non ὑποδήματα sed δύο ὑποδήματα prohibet, h. e. par aliud quam quod gestabant, & σανδάλια permittit, ea videlicet quæ in pedibus habebant, qua ratione, uti quisque videt, optime Matthæus cum Marco conciliatur.

CA-